

MÜZİĞİN YUNAN MİTOLOJİSİ VE BATI KÜLTÜRÜ İÇİNDEKİ ALGILANIŞI

Banu MUSTAN DÖNMEZ^{1*}, Zafer KILINÇER²

¹İnönü Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Müzik Bölümü, Müzik Bilimleri ABD, Malatya

²İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Müzik Eğitimi ABD, Malatya

ÖZET

Bu çalışma, müziğin Yunan mitolojisi içindeki konumunu ele almak suretiyle, Batı kültürü içindeki algılanışını analiz edebilmek için oluşturuldu. Yunan mitolojisi içindeki diğer kahramanlar gibi müzikle ilgili kahramanlar da Avrupalının düşünme biçimini açığa çıkarmaktadır. Müziğin Batı kültüründeki algılanışını Yunan mitolojisi o denli belirlemiştir ki Avrupa, bugünkü müzik sözcüğünün etimolojik kökenini bile bu mitolojiye borçludur. Yunan mitolojisi içinde, müzisyenlikle uğraşan kahramanların yanı sıra, müzisyen olmayıp müzik içindeki önemli terimlerin adlarının kendisinden ödünç alındığı 'Harmonia' gibi kahramanlar da yer almaktadır. Dolayısıyla Yunan mitolojisi, müziğin Avrupa kültürü içindeki algılanışı hakkında bize çok önemli ipuçları vermektedir.

Özetle ifade etmek gerekirse, müziğin Musalar mitinde bellek ve yaratıcılıkla ilgili kadınsı bir nitelik; Hermes mitinde akıl ve kurnazlıkla; Pan mitinde karşı cinsle ait erotik duygularla; Orpheus mitinde Platonik bağlamdaki sevgi ve aşkla; Apollon mitinde bilim ve kehanetle; Dionysos mitinde şarapla yapılan transsal (vecd hali) törenlerle; Linos mitinde ince düşünce ve duyarlılıkla, Harmonia mitinde zıtların birliği ve uyumuyla; Sirenler mitinde tehlike ve baştan çıkarmayla; Orpheus ve Dionysos mitinde ilim-irfanın öğretildiği bereket ve gizem törenleriyle ilgili olarak algılandığını Yunan mitolojisinden anlamaktayız.

Anahtar Sözcükler: Müzik, Yunan mitolojisi, Batı kültürü

APPREHENSION OF MUSIC IN GREEK MYTHOLOGY AND WESTERN CULTURE

ABSTRACT

This study was builded for apprehension of music in Western culture by means of handling music's station in Greek mythology. Like other heros in Greek mythology, musical heros also reveal the Europeans' apprehension. Greek mythology has been determined the music's apprehension in Western culture. Today, the etymology of music word is arised from Greek mythology. Besides musician heroes, there are non-musician heroes in Greek mythology, important concepts are barrowed from her/himself such a Heroine Harmonia. Accordingly, Greek mythology clues us in about music's apphehension in European culture.

As a summary, it is understood from Greek mythology that music is; related to memory and ingeniousness as a feminine qualification in Nine Muses Myth; related to mind and ruse in Hermes Myth; related to erotic sensation belong to opposite sex in Pan Myth; related to platonic love and sympathy in Orpheus Myth; related to prophecy in Apollon Myth; related to ecstatic ceremony with wine in Dionysos Myth; related to tactfulness and sensibility in Linos Myth; related to unity of antinomies in Harmony Myth; related to danger and temptation in Siren Myth; related to ceremony of prolificacy and mystery, in which it is taught comprehension and science, in Orpheus and Dionysos mythes.

Keywords: Music, Greek mythology, Western culture.

* Yazışma yapılacak yazar: bmustan@inonu.edu.tr

Makale metni 15.11.2010 tarihinde dergiye ulaştırılmış, 09.02.2011 tarihinde basım kararı alınmıştır.

1. YUNAN MITOLOJİSİNİN ÇOK YÖNLÜ İŞLEVİ VE MÜZİĞİN YUNAN MITOLOJİSİ İÇİNDEKİ ALGILANIŞI

Tarih boyunca müzik, ritüelin, eğlencenin ve büyüünün hayati bir parçası olagelmıştır. Dolayısıyla müziğin insan hayatı içindeki yeri ve algılanış biçimi, Batı kültürünün kadim bir özeti sayılabilecek olan Yunan mitolojisine de aynen yansımıştır. Müziğin Yunan mitolojisinde ne şekilde algılandığı, çalışmanın ilerleyen aşamalarında bu mitoloji içinde yer alan müziksel motiflerin yardımıyla gösterilecektir.

Müzik, yalnızca eğlencenin, büyüünün ve ritüelin hayati bir parçası olmakla kalmamış, aynı zamanda sözlü kültürün önemli akılda tutma stratejilerinden biri olmuştur. Tarihin karanlık dönemlerinden M.Ö. 3200 yılına kadar, önce söz vardı. İnsanlık, yazının bu tarihlerde Sümerler tarafından icadından hemen sonra, yazıyı aktif olarak kullanamamıştır. Dolayısıyla, yazının aktif olarak insanların hayatına girmesine kadar olan endüstri öncesi dönemde tarihlerini, inançlarını ve kültürlerini yalnızca söz yoluyla devindirmişlerdir.

Bu dönemde insanlık, çok uzun ve hayati değerdeki bilgeliğin hazineleri olan ürünlerini akılda tutmak adına değişik stratejiler geliştirmiştir. Ong, bu stratejiler arasında atasözleri, destanlar, ritmik ve uyaklı sözcükler, mimikler ve kalıpsal ifadeleri sıralamaktadır (2003: 49-50). Bu sözlü anlatı kalıpları, insanlığın, kültür hazinelerini unutmamak adına aldığı sözlü önlem yöntemlerinin bütünüdür: “Sözlü kültürlerde bu tür kategoriler [bilimsel ve soyut kategoriler] geliştirilemediği için insanlar bildiğini saklamak, düzenlemek ve iletmek için, insan etkinliğini konu alan öyküleri kullanırlar. Hepsisi olmasa bile, pek çok sözlü kültürde bugüne dek oldukça önemli anlatılar ve anlatı dizileri geliştirilmiştir...” (Ong 2003: 165). İlk felsefe, ilk din, ilk tarih, bilim dallarının ilk kökenleri, başka bir deyişle insana ait ilk düşüncenin kökleri, bu öykülerde gizlidir.

Aynı gerçek, sözlü kültürün önemli bir ürünü olan Yunan Mitolojisi için de geçerlidir. Yunan mitolojisi, Avrupa, Anadolu ve kısmen de Orta Doğu topluluklarının kolektif belleğidir. Çünkü Yunan mitolojisinde geçen olaylar ve mitolojik kahramanların tarihsel kökenleri, bu bölgelerle ilişkilidir. Avrupa (Europa), Paris, Atina (Athena), Ladik (Laodike), Kilikya (Kral Kiliks’in yurdu) gibi bir çok örnekte de görüldüğü gibi, Avrupa’nın ve Anadolu’nun tüm önemli yerleşim merkezlerinin kökü mitolojide yer almaktadır. Ayrıca bazı tıbbi terimlerin ve bitki, hayvan ve gezegen isimlerinin de etimolojik kökenlerini Yunan mitolojisinden aldığı göz önünde bulundurulduğunda, mitolojinin kökeninin Avrupa ve Latin halkları olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

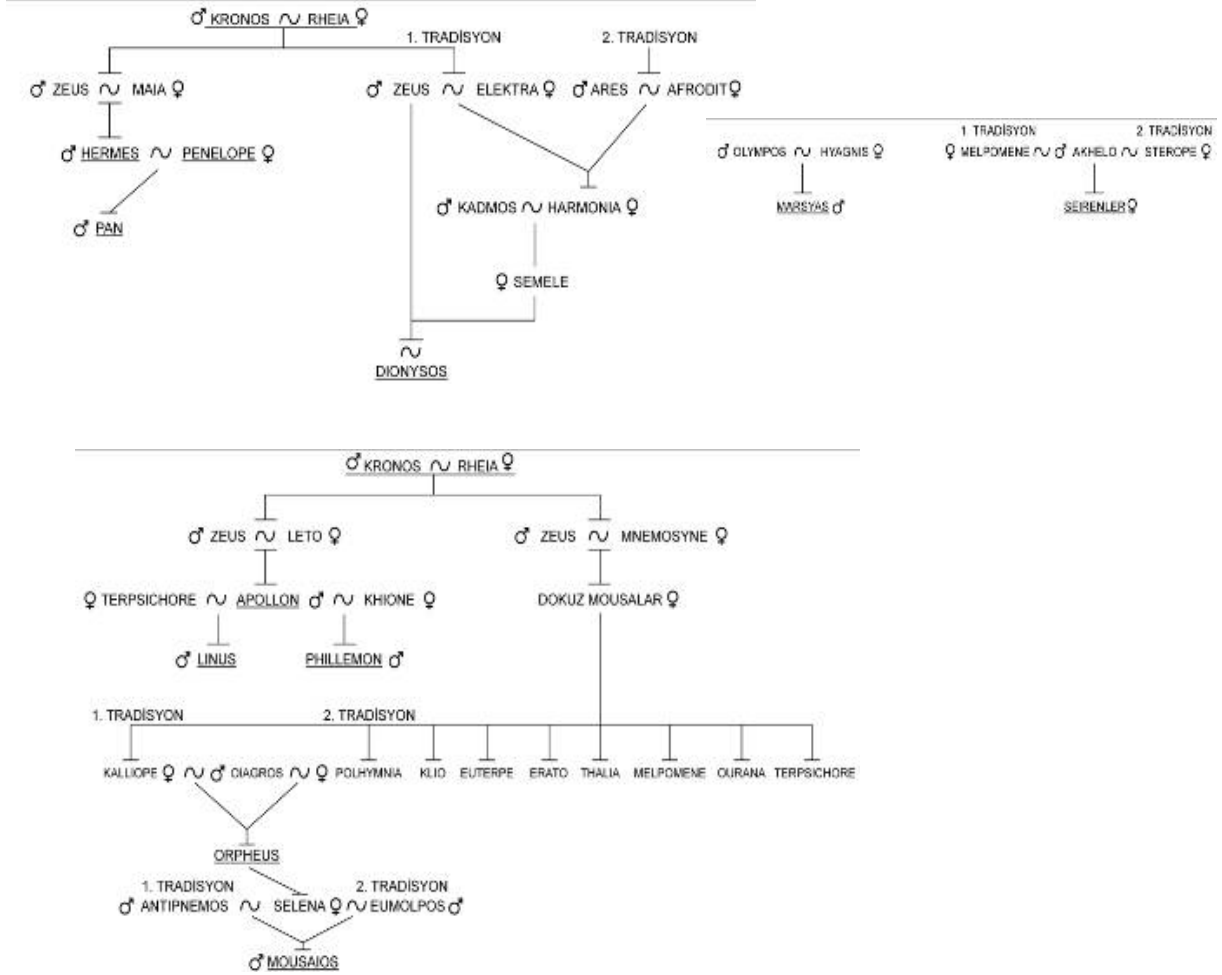
Yunan mitolojisinin kültürel kökenleri ağırlıklı olarak Avrupa’ya ait olduğundan, müziğin Yunan mitolojisi içindeki algılanış biçimine büyüteç tutmak, aynı zamanda müziğin Avrupa kültürü içindeki algılanış biçimine büyüteç tutmak anlamına gelmektedir. Çünkü Yunan Mitolojisi tüm Avrupa’nın ortak kültürel mirasıdır ve müzik sözcüğün etimolojik kökeni bile, aşağıda ele alınacağı gibi Yunan mitolojisine aittir.

2. YUNAN MITOLOJİSİ İÇİNDEKİ MÜZİKLE İLGİLİ KAHRAMANLAR

Bu başlık altında, Yunan mitolojisi içindeki müzisyen kahramanlar üzerinde durulacak. Ancak gerek müzik yeteneğinin kalıtsal bir özellik olduğunu gösterebilmek, gerekse bu Tanrıların birbirleriyle olan sosyal ve tarihsel bağlarını gösterebilmek amacıyla, müzisyen Tanrıların akrabalık ilişkilerinin gösterildiği soy tablosu, aşağı alınmıştır. Tanrılar üzerinde ayrı ayrı dururken de, akrabalık bağları ayrı ayrı vurgulanacaktır.

Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı

Tablo 1: Müzisyen Tanrı ve Kahramanların Soy Çizelgesi (Erhat 2008; Grimal 1997)*



*Müzisyenlere ait soy tabloları, Azra Erhat'ın ve Pierre Grimal'ın *Mitoloji Sözlüğü* adlı kitaplarının mitoloji kahramanlarına ait maddelerinden ve 'Soy Tabloları' kısmından derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

2.1 Musalar ve Müzik

'Mousa' ve 'Müzik' Sözcüğünün Etimolojik Kökeni: 'Musa' sözcüğü, birincil olarak günümüzde oluşturulmuş olan müzelerle ilintilidir, 'müze' sözcüğünün etimolojik kökeni, Musalar mitinden kaynaklanır; çünkü müzeler, tarihsel ve toplumsal belleği akılda tutma/unutmama işlevine sahiptir. 'Mousa' ya da 'musa', bugün kullandığımız 'müzik' sözcüğünün etimolojik kökenini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle müzik sözcüğü, Yunan Mitolojisindeki dokuz ilham perisi olan 'Mousalar'dan türemiştir. Yunan mitolojisinde adı geçen Dokuz ilham perisine adını veren 'Musalar' sözcüğünün etimolojik kökeni ise,

"Yunanca akıl, düşünce, yaratıcılık gücü" kavramlarını içeren "men" kökünden gelmez. Bu kök, Zeus'un Mousaları üretmek için birleştiği Mnemosyne'nin adında da görülür, Athena'ya gebe kalan Metis'in adında da" (Erhat, 1997: 206).

Dolayısıyla gerek Musaların, gerek anneleri Mnemosyne'nin, gerek Metis'in dışı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Batı kültüründe 'akıl', 'düşünce' ve 'yaratıcılık gücü'ne dışıl bir nitelik yüklendiğini de görmekteyiz. Bu durumu Grimal, Musaların annesi olan Mnemosyne ve O'nun kız kardeşi olan Themis'i kastederek şu şekilde ifade eder: "Tin'in, zihnin habercisi olan iki kuvvetin dışıl nitelikte olması tuhaf ve anlamlıdır; bunun nedeni belki tinin şiddeti reddetmesi ve her türlü dolaysız eylemden farklılaşmasıdır; belki olgunlaşmasının yavaşlığıdır, belki bu inançlarda, kadınların kabilenin ortak giz ve ilimlerini ellerinde bulundurduğu şekilde... toplumsal bir durumun yansısını görmekteyiz" (Grimal 2009: 29).

Musalar ve Müzik: Yukarıda insanlığın en eski dönemlerinden bugüne kadar kültür hazinelerini sözlü yöntemlerle akılda tuttuklarını ve bunu gerçekleştirebilmek için de sözlü kültüre yönelik birçok akılda tutma stratejisi geliştirdiklerini, sözü ölçülü, vezinli, uyaklı ve kalıpsal olarak kullanma biçimlerinin bu stratejiler arasında yer aldığına değinildi. Bunun yanı sıra bir etnomüzikolog olan Bohlmann, sözlü kültürün akılda tutma stratejileri arasında müziğin de hayati bir değeri olduğunu vurgulamıştır (1988: 15-16). Kuran-ı Kerimden, ilahilerden, Kitab-ı Mukaddesden, mezmurlardan ve destanlardan da örnekendirilebileceği gibi, birçok kutsal metnin unutulmaması adına müzik performansı ile birlikte okunması da bu iddiayı kanıtlamaktadır.

Musaların görev dağılımları şöyledir: Klio tarihçi, Euterpe flütçü, Thalia komedyacı, Melphomene tragedyacı, Terpsikhore dansçı ve şair, Erato lirik korist, Polihmniya Pantomimci, Ourania astronom, Kalliope destan şairidir. Müziğin anımsatıcı etkisi, Yunan mitolojisi içindeki ilham perileri olan Musalarda da işlenmiştir. Musalar, eski resim ve heykellerde, çoğunlukla elyazmaları taşırken ya da müzik aletleri çalarken görülürler. Çünkü 'unutmamak' için bir önlem olarak kullanılan yazının işlevini sözlü kültürde 'çalgılar ve müzik' görmekteydi. Ayrıca Musalar'ın bir bellek Tanrıçası olan Mnemosyne'den doğması da, onların güçlü belleklerini vurgulamaktadır. Mnemonic, Latince'de anımsatıcı anlamına gelmektedir. Bu örnek, Batı kültüründe müziğin anımsatma işlevine sahip olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Şimdi, Musalar'a seslenirken müziğin anımsatma işlevini dolaylı olarak ifade eden Hesiodos'un ve Rodoslu Apollonios'un şiirleri aracılığıyla bu durumu teyit etmeye çalışalım. 'İşler ve Günler' adlı eserinin Musalara seslendiği kısmında Heseidos, Gaia ve Kronos'un birleşmesinden oluşan ölümsüz Tanrıların doğuşunu ve soylarını anlatmadan önce, Musa'ları anar:

*"Selam size, Zeus'un kızları/Verin bana o büyüğü sesinizi, /Kutlayın benim dilimden ölümsüzler soyunu,
Onlar ki doğdular toprak ana ve yıldızlı gök'ten, karanlık gece'den, suları acı deniz'den.
Söyleyin nasıl doğdu tanrılardan önce toprak, ırmaklar, şişkin dalgalarıyla engin deniz,
Pırıl pırıl yıldızlar ve üstümüzdeki sonsuz gökler. /Sonra nasıl doğdu onlardan her varlığı borçlu olduğumuz tanrılar,
Nasıl paylaştılar şanlı şerefleri / Ve nasıl yerleştiler kıvrım kıvrım Olympos'a, anlatın bütün bunları, ey Musalar,
Ta başından başlayıp anlatın/Ne vardı hepsinden önce anlatın"* (Erhat 1997: 108).

Aynı şekilde, 'Altın Post'u aramak için Ege'den yola çıkarak Kafkasya'ya kadar uzanan Argo Gemicilerinin destanını anlatmadan önce Ozan Rodoslu Apollonios da, Musaları anar:

*Gel Erato, sevgili esin perim/ Gel yardım et öykümü anlatmama/ Medeia'nın aşkı nasıl yardım etti
Altın postu alıp evine götürmek için/ Yiğit İason'a....(Apollonios, 2009: 65).*

Aynı yapıtın farklı bölümlerinde, Musalara hitap edilmektedir:

"Anlat bana esin perisi/İon Denizinden sonra yaptığı yolculuğu Argo'nun"

Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı

*Niye uzaklaştılar yollarından o kadar/ Kimin parmağı vardı bu işte/ Hangi gerekçeyle boş yere dolandılar?
Hangi rüzgârların önüne düşüp yol aldılar?/ Haydi söyle bana esin perisi” (Apollonios, 2009: 96).*

Şiirlere dikkatli bir gözle bakıldığında, ilkinde Heseidos, evrenin ve Tanrıların doğuşuna ilişkin destanı anlatmasını; ikincisinde Apollonios, altın postu aramak için yola koyulan Argo gemicilerinin destanını anlatmasını Musalar’dan beklemektedir. Çünkü Musalar, yalnızca müzik yapmazlar. Aynı zamanda engin bir belleğe, bilince ve ince düşünceye sahip olduklarından, sözlü kültür hazinelerini akıllarında tutarlar. Dolayısıyla ozanlar, atalarından gelecek kuşaklara aktaracağı bilgileri sunabilmek amacıyla, onların belleğini referans olarak kabul etmektedir. Aynı şekilde müziğin akılda tutma stratejisinin önemli bir parçası olması nedeniyle Herodot da, kitabını (Herodot Tarihi) dokuz kitapçıktan oluşturmuş ve bu dokuz kitapçığın her birini dokuz Musa’dan birine adanmıştır. Herodot’un, ilk kitabını kendisi gibi tarihçi olan Klio’ya adanması ve O’na Dokuz Musa içindeki en önemli görevi atfetmesi de, filozofun müziğin tarihi akılda tutma işlevine sahip olduğunu düşünmesinin bir sonucudur (Herodotos, 1991: 13).

Musaların dokuz tane olması ve birbirini tamamlaması, dokuz sayısının gizemli bir sayı olarak kabul edilmesinden kaynaklanıyor olabileceği gibi, insanın ana karnında dokuz ayda olgunlaşması ve Musaların da yaratıcılıklarının doğurganlıkla özdeş olarak algılandığı insansı birer Tanrıça olmaları ile ilgili olabilir (Şekil 1). Dokuz Musa’nın kız olması ise, Batı kültüründe yaratıcılık ve ilhamla özdeş tutulan müziğe ‘dişil’ bir anlam yüklendiğini göstermektedir. Antik Yunan algısında kadının müziğin ortaya çıkışındaki yeri, müzik sözcüğü ile Musa’lar arasındaki ilişkiden bile yeterince anlaşılmaktadır.



Şekil 1. Musalar: İ.Ö. 2. yy’daki bir mermer lahit, Louvre Müzesi. (Jastrow, 2006)

2.2 Apollon ve Müzik

Apollon, Zeus ile Leto’nun oğlu ve Tanrıça Artemis’in kardeşidir. Antik Yunan’da müzik, bilim, bellek ve kehanet bir bütün olarak tasarlanırdı ve Apollon, kehanetin ve müziğin Tanrısı olarak betimlenirdi (Şekil 2). Çok eşli bir özelliğe sahip olan Apollon’un Musalarla olan ilişkisi, müzikle olan bağından kaynaklanır. Apollon’un Mousa Ourania ile birleşmesinden Linos ve Orpheus adlı müzisyenler doğar. Çalışmada sürekli vurguladığımız gibi müzik yeteneği kalıtsal bir özellik olduğundan, ana ve atadan oğla/ kıza intikal etmesi, Yunan mitolojisinin de vurgulanmıştır. Ayrıca, Antik Yunan filozofu Pisagor’un Apollon’un evladı olarak tasarlanması, aslında Pisagor’un matematik, astronomi ve müzikten oluşan öğretisinin, Apollon mitolojisinden devralınmış olabileceğinin bir ipucudur.

Apollon’un diğer müzisyen Tanrılarla olan ilişkisi de, mitoloji tarihinde yer bulmuştur. Efsaneye göre Apollon’un sığırları kundaktaki Hermes tarafından çalınmıştır. Apollon, Hermes’in icat ettiği nakledilen lirin sesinden öylesine

etkilenmişti ki, Hermes'in liriyle kendi sürülerini değiş tokuş etmişti. Buradan da lir çalan Apollon'un liri Hermes'ten aldığını öğrenmekteyiz. Ama aslında tradisyonlardan birine göre de Apollon doğduğunda, babası Zeus'un O'na verdiği armağanlardan biri lirdir (Grimal, 1997: 82). Antik Yunan mitolojisindeki bu farklı tradisyonlar göz önünde bulundurulduğunda, Apollon'un liri Hermes'ten de, babası Zeus'tan da almış olabileceğini görüyoruz. Ancak Apollon'un lir çalar bir Tanrı olduğundan eminiz.



Şekil 2. Tanrı Apollon'un Liriyle Tasviri, Kırmızı Figürlü Atina Vazolarından (Boardman, 2002: 197)

Marsyas, iki delikli kavalın bulucusu sayılır. Ancak bu kavalı asıl bulan tanrıça Athena'dır. Athena, bir gün kavalını çalarken dereye yansımasını görür. Kavalını, yanaklarını şişirip çirkinleştirdiği için dereye atar. Marsyas kavalı bulur ve çalmaya başlar. Giderek ustalaşır ve Musalar korosunun yöneticisi olur. Kendine olan güveni, O'nu Tanrı Apollon'nun liriyle yarışmaya cüret ettirir. Apollon yarışmayı tek bir koşulla kabul eder. Yenen yenilene istediği cezayı verebilecektir. Hakem, Musalar ve Phrygia kralı Midas'tır. Musalar Apollon'u, Kral Midas Marsyas'ı birinci seçer. Çok sinirlenen Apollon, Midas'ın kulaklarını eşekkulaklarına çevirir. Marsyas'ı da bir çam ağacına bağlayıp diri diri derisini yüzer. Ancak daha sonra buna çok pişman olur, lirini kırarak bir daha hiç çalmaz. Marsyas'ı bir ırmak (Çine Çayı) haline getirir.

2.3. Dionysos ve Müzik

Diğer adı Bakkhos olan Dionysos, Zeus ile Semele'nin oğludur. Bağ, şarap, ilham ve vecd Tanrısıdır. Vecd, diğer eşanlımlarıyla 'esrime' ya da 'trans' durumunu tetikleyen etmenler arasında müzik/ritim ve uyuşturucu/ alkol bulunduğu göz önüne alındığı zaman, şarap ve vecdin müzikle olan ilişkisinin Dionysos ile destanlaştığı anlaşılır.

Zeus'un karısı Hera'yı aldatarak, Semele'den Dionysos'u yapması nedeniyle, Hera'nın intikam almak için Dionysos'u delirttiği rivayet edilir. Euripides, Bakkhalar adlı tragedyasında, Dionysos'un Lidya, İran, Arabistan, Anadolu, Trakya gibi birçok bölgede gezindiğini anlatır (Euripides, 1944: 4-5). Bu anlatım, dini ayinlerini şarap ve müzik eşliğinde gerçekleştiren değişik toplulukların eski dönemlerden beri dünya üzerindeki varlığının ve yaşadığı bölgelerin masalsılaşması ile açıklanabilir.

Tragedyalardan davul, dümbelek, tef ve flütün Manisa-Sardes yöresindeki Dionysos törenleri sırasında kullanılan Anadolu kaynaklı sazlar olduğu anlaşılmaktadır. Dionysos dininin özünde bulunan vecd, kendinden geçme, coşku, taşkınlık Kybele törenlerinde de karışımıza çıkmaktadır: "Toprak-bereket efsanelerinin hepsinde görülen bu ölme-dirilme motifi, Kybele kültüründe bir takım vecit, kendinden geçme ve esrime hallerine karışmakta ve Ana Tanrıça tapımının özünde ola bir çeşit kurban töreniyle gerçekleştirmektedir" (Erhat, 2008: 185). Bu, Dionysos'un Anadolu kaynaklı bir tanrı olduğunun en önemli kanıtıdır.

Dionysos törenleri, insanlara yalnız mutluluk içinde yaşamayı değil iyi bir umutla ölmeyi de öğretmiştir. Yunanistan'da hiçbir bayram ve törenle karşılaştırılmayacak olan bu şölenler asmalar yeşermeye yüz tutunca başlar ve beş gün sürerdi. Bir barış ve kardeşlik havası eser, tutsaklar salıverilirdi. Halk açık havada, bir tiyatrodan toplanır, oynanan oyunları

Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı

izlerdi. Şairler, oyuncular ve şarkıcılara tanrının uşağı gözünde bakılırdı. Dionysos'un rahibi de tanrı adına bu şenliklere katılırdı (Şekil 3).



Şekil 3: Vulci bölgesinden, üç kulplu, siyah figürlü antik Yunan vazosu, M.Ö. 520. Dionysos, Maenad ve Satirler (Fitzsimons, 2010)

2.4. Hermes ve Müzik

Ticaret ve hırsızlık tanrısı Hermes, Tanrıça Maia ile Zeus'un oğludur. Lirin, kavalın, notaların, astronominin, ölçü birimlerinin ve sporun icadı bu Tanrıya atfedilir. Tanrıların en kurnazı olarak bilinirdi. Doğar doğmaz kendini sargılarından kurtararak kardeşi Apollon'un hayvanlarını çalmış olması, yüksek I. Q. sunu ifade eder: Bir kâhin olan ve hiçbir şey gözünden kaçmayan Apollon, Kyllene'deki mağaraya, kaybolan hayvanlarını almak için öfkeyle yürümüştü ancak lirden çıkan muhteşem seslerin büyüyle hayvanlarını Hermes'e vermeye razı olmuştu. Hikâyenin bu kısmından, müziğin büyüünün en akıllı insanı bile baştan çıkarabildiğini görmekteyiz.

Kylene mağarasında bulduğu bir kaplumbağanın içini boşaltarak, Apollon'dan çalarak kurban ettiği hayvan bağırsaklarını bu kabuğa tel olarak takması ve bu tellerden lir üretmesi öyküsü ise, lirin icadının bu zeki Tanrıya atfedildiğini bize göstermektedir. Lir, tıpkı gitar ya da bağlama gibi söze hizmet eden, söze eşlik eden, ezgilerin sözlerle birlikte sunulmasını sağlayan bir çalgıdır (Şekil 4). Dolayısıyla Lir kökünden türeyen 'lirik' sözcüğü, 'lirle ilgili' anlamındadır. Lirle ilgili olan, edebi olandır ki bu anlam, bir çalgı olarak 'lir' in kökünden türemiştir. Şarkı sözü anlamındaki 'Lyrics' de, bu sözcükten türemiştir. Bu çalgı, Yunan mitolojisinde Hermes'e atfedilir.



Şekil 4. Hermes, Liri ve Sığırlarının Görsel Tasviri, Kırmızı Figürlü Atina Vazolarından (Boardman, 2002: 96)

Hırsızlıkla elde ettiği sürüleri gütmek için, Hermes'in flütü icat ettiği söylenir. Apollon, bu yeni çalgıyı almak için Hermes'e Admetos'un sürülerini gönderken kullandığı altın çobandeğneğini vermeyi teklif etti. Ancak Hermes, Ondan

kehanet sanatını da öğrenmek istedi ve Apollon da bu pazarlığı kabul etti. Hikâyenin bu kısmından da, Hermes'in her yeni bilgiyi öğrenebilecek istek ve kapasitede olduğunu anlamaktayız.

Hermes'in bu zekâsını gören babası Zeus, O'nu ölümler diyarı Tanrı ve Tanrıçaları olan Hades ve Persephone'nin hizmetinde görevli yaptı (Grimal,1907: 286). Hikâye'nin bu kısmı da Hermes'in yalnızca çalgı çalabilme yeteneğine değil, bilgi çalabilme yeteneğine de sahip olan, dolayısıyla aynı zamanda bir istihbaratçı ve ajan olarak da algılanan bir kahraman olduğunu gösterir. Ayrıca, çoğu kez efsanelerde ikinci sıradan kişi olarak, tanrıların memuru, kahramanların koruyucusu, vs. olarak ortaya çıkar. Bir vezir gibi algılanması da O'nun yüksek zekâsına yapılmış bir atıf tır.

2.5. Orpheus ve Müzik

Oiagros (Trakya Kralı/ ırmak Tanrı) adlı baba ve Dokuz Mousalardan 1. Tradisyona göre Kalliope, 2. Tradisyona göre ise Polhymnia adlı ananın çocuğu olarak geçen Trakyalı kahramandır. Mousalar gibi Olimpos Dağı'nda şarkı söylemektedir ve Kithara'nın tellerini, Dokuz Mousaların anısına 7'den 9' a çıkardığı söylenmektedir. Bu iki hikâye de, Orpheus'un Dokuz Mousalara yakınlığını bize göstermektedir. Zaten Mousalar gibi müzisyen, şarkıcı ve şair olan Orpheus'a lir ve Kithare müzisyenliği atfedilir ve bazı tradisyonlara göre kahraman, Kithara'nın mucidi olarak kabul edilir.

Orpheus, usta bir müzisyen olduğu için tüm hayvan, bitki, canlı insan ve cinleri yumuşatıyordu. Argonautlar seferine katıldı. Fakat öteki kahramanlar gibi güçlü ve kuvvetli olmadığı için, kürekleri çekemedi. Ama kürekçilere tempo tutarak, 'kürekbaşı'lık yaptı. Bir fırtına sırasında şarkılarıyla mürettebatı sakinleştirdi ve dalgaları yatıştırdı (Grimal,1907: 582). Buradan da Orpheus'un güçlü ve savaşçı bir kişiliğe değil, ince ve sanatçı bir kişiliğe sahip olduğunu anlamaktayız. Dolayısıyla O'nun esas görevi, Sirenler (yarısı kadın yarısı kuş olan ve Akdeniz'de yaşayan, gemicileri baştan çıkararak kendilerine çektikten sonra parçalayıp yiyen cinler) Argonautlar'ı (Argo Gemicileri) kendilerine çektiği zaman, daha güzel ezgilerle Onları Sirenlerin yemi olmaktan korumasıydı. Bu durumu Argo gemicilerinin destanını anlatan Apollonios aşağıdaki şiiriyle ifade eder:

*“Çok geçmeden görünmüştü Anthemoessa adası uzaktan/ Billur sesli sirenler yaşardı bu adada
Şarkılarıyla büyüleyip çekerlerdi gemicileri kıyıya/ Çarpıp kayalara parçalanırdı gemiler, telef olurdu
içindekiler.
Gelince Argo'nun geldiğini uzaktan, en güzel şarkılarını söylemeye başladı sirenler
Büyüleyici sesleriyle gemicileri baştan çıkararak/ Olmasaydı Orpheus gemide, yazgısı aynı olacaktı Argonun da.
Çıkarıp lirini başladı Orpheus oynak bir şarkı söylemeye/ Orpheus'un liri silip süpürdü Sirenlerin büyüleyici
sesini...” (Apollonios 2009: 102).*

Orpheus, karısı Euridike'nin aşkı uğruna ölümler diyarına inmiştir. Lirinin ezgileriyle yeraltı Tanrı ve cinlerini yumuşatmıştır. Orpheus'un ezgileri sayesinde İksion'un tekerleği dönmez olur, Sisyphos'un taşı dengede kalır vb. Orpheus üzerine anlatılan bu hikâyeler, müziğin ikna etme, yönlendirme ve değiştirme etkisini bize göstermesi bakımından hayli önemlidir (Şekil 5).

Orpheus'un Dionysos'la birlikte, Eleusis mysterlerinin (Tahıl Tanrıçası Demeter ve kızı Persephone adına her yıl düzenlenen bereket bayramı) kurucusu olduğu iddiası, diğer müzisyen Tanrı Dionysos'la arasındaki yakın ilişkiyi vurgular gibidir. Ayrıca Orpheus'un müzisyenliği Linos ya da Apollon'dan öğrendiği rivayet edilir. Bu rivayetten de, müzisyenliğin usta-çırak ilişkisine bağlı bir öğretim biçimi olduğunu ve bu nedenle müzisyen mitoloji kahramanlarının birbirleriyle sıkı bir ilişki içinde olduğunu görmekteyiz.

Orpheus'un ölümüyle ilgili tradisyonlardan birine göre Trakyalı Kadınlar, Orpheus öldükten sonra cesedini parçalayarak ırmağa attılar ve ırmağın suları, parçaları denize kadar sürükledi ve şairin başı ve liri Lesbos'a (bugünkü Midilli adası) gitti. Lesboslular, şaire cenaze töreni düzenledi ve mezar yaptılar. Mezardan lir sesleri yükseldiği rivayet edilir. Dolayısıyla Lesbos Adası, lirik Şiirin öz yurdu oldu.

Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı



Şekil 5. Orpheus Tasviri, Kırmızı figür tekniği ile yapılmış M. Ö. 5. yy. da Attika Vazosu (The Beazley Archive, 2010)

Yine Orpheus'un ölümüne ilişkin diğer bir tradisyona göre de, öldükten sonra liri gökyüzüne çıktı ve bir takımyıldıza dönüştü. Bu hikâyeden, müziğe göksel bir anlam yüklendiğini anlamaktayız. Orpheus'un ruhu da Elysion'a (ölüler ülkesi) götürüldü, orada beyaz ve uzun bir giysiyle mutlu insanlar için şarkılarını söyledi ki, bu tradisyondan da, şairin beyaz ve uzun kıyafetinden saf ve temiz olarak, belki melek olarak algılandığını, mutlu insanlara şarkı söylemesini de cenneteki insanları tasvir ettiğini düşünebiliriz.

2.6. Pan ve Müzik

Babası Hermes, annesi ise Odysseus'un karısı Penelope'dir. Çobanların ve sürülerin Tanrısı olarak kabul edilir. Bugünkü 'Pan flüt' sözcüğünün kökeni, mitolojideki bu Tanrıdır. Muhtemelen, sürülerin kaval ya da flüt gibi üflemeli bir çalgıyla yönetilmesi, böyle bir efsanenin doğmasına neden olmuştur. Pan, yarı hayvan ve yarı insan şeklinde, çoban sopası ve çam dalından bir taçla tasvir edilen bir daimondur. Elindeki sopa, günümüze kadarki çobanların da elindeki sürüyü yönetme işlevine sahip sopayı temsil etmektedir. Zaten Pan, Yunan mitolojisinde çobanların ve doğanın tanrısıdır.

Vücudu ve bacakları kıllı, ayakları çatal tırnaklı, suratı sakallı, sivri çeneli, kurnaz görünümlü ve alını boynuzludur. Çevik, hırçın, güçlü ve hareketlidir. Yüksek bir seks gücüne sahip olup, hem nympha (peri) hem de erkeklerin peşinde koşar; aşk arayışlarına karşılık bulamadığı zaman kendini tatmin eder. Bu özelliklerine bakılacak olursa, aslında Pan, bir keçi değil, erkek keçi, eş deyişle bir tekedir. Ancak Latin dillerinde erkek keçi olan tekeye karşılık gelen bir anlam olmaması nedeniyle, Türkçeye keçi olarak çevrilmiştir. Bu Tanrının iyi müzik yapıyor olması, Yunan mitolojisi içinde müziğin işlevlerinden birinin de, dişileri baştan çıkarmak olduğunu bize göstermektedir.

Pan, Latince'de 'bütün/ tüm' anlamlarına geçmektedir. Pan'ın, Penelope'nin tüm talipleriyle aşk yaşaması neticesinde dünyaya gelmiş olması, soyunun belirsiz ya da melez olması anlamına geçmektedir ki, bu özelliği Tanrının toplam, bütün, yani 'Pan' olmasını sağlamıştır. Yunan Pan flütünü (syrinx) icat etmesiyle bilinen büyük bir müzisyendir (Şekil 6). Hikâyeler içinde, bu Tanrı'nın Dionysos kortejinde yer alması, müzikle olan sıkı ilişkisinden kaynaklanmaktadır.



Şekil 6. Pan'ın görsel tasviri, M.Ö. 4.yy. Eolian Müzesi, Lipari (Magalhaes 2007: 445).

2.7. Philammon ve Müzik

Babası Apollondur ama annesi konusunda değişik tradisyonlar vardır. Khione'nin aynı gün hem Hermes, hem de Apollon'la birlikte olması sonucu, Apollon'dan doğan çocuk, Philammon'dur. Müzisyen bir babadan doğan Philammon'a genç kız korolarının icadı ve Demeter mysterlerinin düzenlenmesi atfedilmektedir (Grimal, 1907: 644). Fonetik benzerliğe de bakıldığı zaman, müzik seven anlamına geçen filarmonik sözcüğünün kökeni, bu kahramana dayanıyor olsa gerek.

2.8. Harmonia ve Müzik

Tebai asıllı tradisyona göre Harmonia, Ares ile Afrodit'in kızıdır. Bu efsane, Harmonia'nın adı ve anlamına çok uygundur. Çünkü Ares savaş Tanrısı, Afrodit de aşk ve güzellik Tanrısı olduğuna göre Harmonia'nın bir tarafı savaşa, bir tarafı aşka dayanır. Eş deyişle bir melez ve zıtlıklar tanrıçasıdır. Karşıtlıkların uyumu, ya da zıtların birliği ilkesine uygun olarak bu Tanrıça, uyumu sembolize eder. 'Uyum' ya da 'ahenk' sözcüğü gibi, müzikte de armoni sanatını ifade eden armoni sözcüğünün kökeni bu Tanrıçadır. Zaten uyumlu olan her şey, zıtlıkla oluşur: Koyu ve açık renkler ya da farklı frekansların aynı anda duyulduğu armonik sesler gibi.

2.9. Mousaios ve Müzik

Mousaios'un babası bir tradisyona göre Antiphemos, diğer bir tradisyona göre ise Eumolpos'tur. Annesi ise ay Tanrıçası Selene'dir. Mousaios'un, Orpheus'un ustası, oğlu, arkadaşı ya da öğrencisi gibi algılanan değişik tradisyonlar vardır. Belki de Orpheus'un bir kopyası, ya da ikizidir. Mousaios'la olan benzer ilinti, Linos'a da atfedilir. Bu ilintiler, Orpheus'un, Linos'un ve Mousaios'un müzisyen olmalarıyla ve müziği öğrenme sürecinin usta-çırak ilişkisine dayanmasıyla ilgilidir.

Mousaios'un müzisyenliği, müziği ile hastaları iyileştirmesinden ileri gelir (Grimal,1907: 518). Mousaios'a atfedilmiş bu özellik hayli önemlidir. Çünkü Antik Yunan ve Batı kültüründe de birçok kültürde olduğu gibi müziğin tedavi etme işlevine sahip olduğu düşünülmekteydi. Ayrıca Mousaios'un Eleusis Mysterlerini (bereket törenleri) Attika'ya ilk sokan kişi olduğu rivayet edilir. Eski Grek ve Latin vezninin icadı da yine bu kahramana atfedilir.

2.10. Linos ve Müzik

Aşağıdaki resimde, liri tutan müzisyen olarak tasvir edilen Linos, Eumolpusla birlikte Herakles'in müzik öğretmenidir (Şekil 7). Linos, Herakles'i, müzik yeteneği olmadığı için cezalandırmış, ancak Herakles sinirlenmiş ve gücünü kontrol edemediği için hocası Linos'u öldürmüştü. Bu ifadeden, diğer bir adı da Herkül olan aşırı güçlü Herakles'in, kaba kuvvete sahip olmakla birlikte ince fikirden yoksun olduğunu anlamaktayız. Bu nedenle müzik hocası Linos, O'na müzisyenliği öğretememişti ve Herkül, öfkesini kontrol edemediği için O'nu öldürmüştü. Bu mitem, ince fikirden yoksun yaratılıştaki birine, inceliğin ve humorun öğretilmeyeceği sonucu çıkmaktadır. Linos, bir şarkıcı olarak algılanır. Tradisyonlardan birine göre, Argos kralı Krotopos'un kızı Psamathe ve Apollon'un çocuğudur. Krotopos, bu ilişkiyi onaylamadığı için hem kızı Psamathe'yi öldürür, hem de Linos'u köpeklere parçalatır.



Şekil 7. Bir Yunan Pulu: Linos, Herakles'e lir çalmayı öğretmeye çalışırken (Lahanas, 2010)

İkinci bir tradisyona göre ise Linos'un annesi Musalardan biridir. Dolayısıyla da üstün nitelikli bir müzisyendir. Bu tradisyon da Antik Yunan'da müziğin kalıtsal olarak taşınan ve kuşaktan kuşağa aktarılan bir sanat olarak algılandığını bir kez daha görmekteyiz. Lirlerde keten yerine bağırsakları tel olarak kullanmak, bu kahramanın icadı olarak algılanır. Ayrıca ritim ve melodinin keşfi de, bu kahramana atfedilir. (Grimal,1907:450) Ritim ve melodi, müziğin en önemli gereçleridir. Dolayısıyla bu müziksel gereçlerin Linos'a atfedilmesi, Linos'a hemen hemen müziğin icadının atfedilmesi anlamına gelmektedir.

2.11. Marsyas ve Müzik

Marsyas'ın, Hyagnis ve Olympos adlı ana-babadan doğduğu söylenir. Efsanesi, Frigya kaynaklarına dayanır. Çünkü Frigyalı bereket Tanrıçası Kybele'nin maiyetindeki ana Tanrıçalar da flüt ve tef çalarlardı. Anlatıldığına göre flütün gerçek mucidi Tanrıça Athena idi. Ancak Athena, flütü çalarken yanak şeklinin bozulduğunu ırmaktaki aksinden görmüş ve çalgıyı fırlatıp atmıştı.

Efsanelerden diğerine göre ise Tanrıça Athena, ilk flütünü geyik kemiğinden yapmıştı. Bu efsane de flütün ilk biçiminin kemikten üretildiği teorisini doğrular niteliktedir. Tanrıça bu kemikten yaptığı flütü çalarken, diğer Tanrıçalar olan Hera ve Afrodit, Athena'nın yüzüne bakıp gülmüştü. Athena, bu çalgıyı bulup çalan erkeği de cezalandırılacağını söylemişti. Gerçekten de flütü bularak çalan Marsyas, Apollon tarafından cezalandırılmıştır (Grimal,1907:473). (Marsyas ve Apollon arasında geçen bu düello için Apollon maddesine bakınız)

2.12. Sirenler ve Müzik

Sirenler, yarı kadın ve yarı kuş deniz daimonlarıdır (Şekil 8). Bazen Mousa Melpemone ve ırmak-Tanrı Akhelos'un; bazen de Sterope'nin kızları olarak tanımlanırlar. Mousalardan doğmaları müzik yeteneklerini açığa çıkarır; ırmak ya da deniz Tanrısından olmaları ise bu bölgelerde yaşamaları ile ilgilidir. İki, üç, ya da dört tane olduklarına dair farklı rivayetler bulunmaktadır. Mitograflar, bunları değerli birer müzisyen olarak, trio ya da kuartet müzisyenleri olarak resmeder.

Efsaneye göre Sirenlerin sesleri çok büyüleyici, etkileyici adeta hipnoz edici idi. Akdeniz'de bir adada oturuyorlar, yakınlarından geçen denizcileri müzikleriyle kendilerine çekiyorlardı. Böylece gemiciler kayalıklara çarparak parçalanıyorlar ve Sirenler de onları yiyorlardı (Grimal,1907: 726). Argo gemicileri, Sirenlerin tuzağına düşmekten, Orpheus'un çaldığı daha güçlü ezgilerle kurtulmuşlardı (bkz. Orpheus maddesi). Müziğin ikna edici, cezp edici ve baştan çıkarıcı etkisi, Antik Yunanlılar tarafından da iyi bilindiği için, mitolojide işlenmiştir.



Şekil 8. Odiseus ile Sirenler, M.Ö. 150, Arkeoloji Müzesi Floransa (Magalhaes 2007: 827)

Bu Tanrıçalar, bugünkü 'siren' sözcüğüne isimlerini vermiş olmaları nedeniyle oldukça önemlidir. İngilizce-Türkçe sözlüklerde siren 'canavar düdüğü' anlamına geçmektedir ki o canavarlar, mitolojideki 'sirenler'dir. 'Uyarı düdüğü' ve 'cezp edici ancak kötü sonuçlara yol açacak iş' (Oxford Dictionary 2004: 1108) anlamlarına geçen siren sözcüğünü, anlamını aslında Yunan mitolojisinde adı geçen ve denizde yaşayarak çıkardıkları müzikal seslerle gemicileri kendilerine çekip kayalara çarparak ölmelerini sağlayan yarı kuş yarı kadın biçimli bu yaratıklardan almıştır. Çünkü yukarıda da değinildiği gibi Argo gemicilerini kendilerine çekerek parçalamayı hedeflemekte idiler.

3. SONUÇ

Bu çalışmada müziğin Batı kültürü içindeki işlevi ve algılanışı, Yunan mitolojisinden hareketle gösterilmeye çalışıldı ve aşağıdaki sonuçlara ulaşıldı.

Yunan mitolojisinde müziği üreten Tanrılar her iki cinsiyete de mensup olabilmektedir. Ancak ne var ki, bugün kullandığımız etimolojiyi kendisine borçlu olduğumuz esin Tanrıçaları ve sözlü kültürün önemli bir gereci olan güçlü bellekli dokuz kız kardeş olan 'Mousa'ların ya da 'Müz'lerin cinsiyeti dışıdır. Dolayısıyla Batı dünyasında, muhtemelen düşünsel anlamdaki bereket, doğurganlık ve yaratıcılık; fizyolojik anlamdaki bereket, doğurganlık ve yaratıcılıkla özdeş görülmüş olsa gerektir: Bunun içindir ki müzik, fizyolojik anlamdaki doğurganlık ve ölümsüzlükle özdeş görülmüş ve kadınsı (feminen) bir etkinlik olarak algılanmıştır.

Sonuçta Batı kültürü içinde müziğin; Musalar mitinde bellek ve yaratıcılıkla ilgili kadınsı bir niteliğe sahip olduğunu; Hermes mitinde akıl ve kurnazlıkla; Pan mitinde karşı cinse ait erotik duygularla; Orpheus mitinde Platonik bağlamdaki sevgi ve aşkla; Apollon mitinde kehanetle; Dionysos mitinde şarapla gerçekleştirilen transsal (vecd hali) törenlerle; Linos mitinde ince düşünce ve duyarlılıkla; Harmonia mitinde zıtların birliği ve uyumu ile; Sirenler mitinde tehlike ve

Müziğin Yunan Mitolojisi ve Batı Kültürü İçindeki Algılanışı

baştan çıkarma ile; Orpheus ve Dionysos mitinde ilim-irfanın öğretildiği bereket ve gizem törenleriyle ilgili olduğunu anlamaktayız. Başka bir deyişle Yunan mitolojisinde ve dolayısıyla Batı kültüründe müziğe, tekil değil çoğul anlamlar yüklenmiştir.

KAYNAKLAR

- Boardman, J. 2002. Kırmızı Figürlü Atina Vazoları, çev: G. Engin, Homer Kitabevi, İstanbul.
- Bohlmann, P. V. 1988. The Study of Folk Music in the Modern World, Indiana University Press.
- Erhat, A. 2008. Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Euripides, 1944. Bakkhalar, çev: S. Eyüboğlu, MEB: Ankara.
- Herodotos. 1991. Herodot Tarihi, Çev. M. Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Fitzsimons, R.D., 2010. Trent University 2010.
- [http://www.trentu.ca/faculty/rfitzsimons/CLLI200A/Dionysos/Dionysos \(02\).jpg](http://www.trentu.ca/faculty/rfitzsimons/CLLI200A/Dionysos/Dionysos (02).jpg) (erişim: 15.11. 2010)
- Grimal, P. 1997. Yunan ve Roma Mitoloji Sözlüğü, çev: S. Tamgüç, Birinci Basım, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Grimal, P. 2009. Yunan Mitolojisi, çev: I. Ergüden, Dost Yayınları, Ankara.
- Heseidos, 1997. Heseidos Eseri ve Kaynakları, çev. A. Erhat, S. Eyüboğlu, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Jastrow, 2006. Sarcophagus known as the "Muses Sarcophagus", Albani Collection, then Musei Capitolini; seized by Napoleon Bonaparte, <http://en.wikipedia.org/wiki/Muse> (erişim: 11.11.2010)
- Lahanas, M. 2010. <http://mlahanas.de/Greeks/EducationAncientGreece.htm> (erişim:29.09.2010)
- Magalhaes, R. C. 2007. Antikçağ'dan Günümüze Sanatta Mitoloji, çev. Y. D. Bengi, AlfaYayınları, İstanbul.
- Ong, W. J. 2003. Sözlü ve Yazılı Kültür: Sözü Teknolojileşmesi, Çev: S. P. Banon, Metis Yayınları, İstanbul.
- Oxford Dictionary 2004. Sally Wehmeier, Oxford University Press, U.K., USA.
- Rodoslu Apollonios 2009. Argo Gemicilerinin Destanı, Çev. B. Adalı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- The Beazley Archive 2010. <http://www.beazley.ox.ac.uk/dictionary/Dict/ASP/dictionarybody.asp?name=Orpheus> (15.11.2010)